

# Emil Horoch

---

## Struktura narodowościowa KPP w województwie lubelskim

---

Rocznik Lubelski 29-30, 103-108

---

1987-1988

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EMIL HOROCH

## STRUKTURA NARODOWOŚCIOWA KPP W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Państwo polskie po 1921 r. objęło w swoich granicach terytoria zamieszkałe przez mniejszości narodowe. Powodowało to, że partie polityczne, działające w II Rzeczypospolitej, musiały brać pod uwagę ten czynnik. KPRP na II Zjeździe podzieliła swoją działalność pod względem terytorialnym na trzy obszary: a) terytorium polskie (łącznie z Górnym Śląskiem), b) ukraińskie, c) białorusko-litewskie <sup>1</sup>.

Lubelszczyzna w okresie międzywojennym nie stanowiła jednolitego obszaru pod względem narodowościowym. Obok Polaków, którzy stanowili zdecydowaną większość ludności, występowały grupy mniejszości narodowych. Dla zilustrowania obrazu narodowościowego Lubelszczyzny, posłużymy się liczbami z analizy dokonanej przez starostów w poszczególnych powiatach pod koniec 1934 r. Dane te wydają się mieć większą wartość niż oficjalne statystyki okresu międzywojennego. Według nich, w województwie lubelskim zamieszkiwało 1 909 332 Polaków (77,8%), 314 340 Żydów (12,8%), 210 245 Ukraińców (8,6%), 19 812 Niemców (0,8%), przedstawiciele innych grup narodowych 17 251 (0,69%) <sup>2</sup>.

Tab. 1. Odsetek ludności żydowskiej w 1922 r. w niektórych miastach na terenie omawianych okręgów <sup>3</sup>

Miasto	Liczba ludności ogółem	Liczba ludności żydowskiej	%
Lublin	65 178	45 000	46,80
Biała Podlaska	12 966	8 557	66,00
Puławy	7 202	3 601	50,00
Siedlce	34 922	6 984	20,00
Zamość	21 000	10 878	51,80
Sokołów	8 025	934	11,64
Lubartów	6 246	3 209	50,21
Tomaszów	8 468	4 592	54,22
Chełm	23 221	12 064	51,99

<sup>1</sup> *II Zjazd KPRP*, Warszawa 1968, s. 549.

<sup>2</sup> Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), Urząd Wojewódzki Lubelski (UWL), 430, k. 261.

## Okręg lubelski

Regularne sprawozdania, podające skład narodowościowy KPP, pojawiły się na przełomie 1923/1924 r. Są to głównie materiały statystyczne z okręgu<sup>3</sup>. Według jednego z nich, z 1923 r., w lubelskiej organizacji okręgowej było 28 Polaków i 90 Żydów<sup>4</sup>. W 1924 r. w październiku, według sprawozdania OK, w czterech dzielnicach okręgu lubelskiego było 23 Polaków i 65 Żydów, a w listopadzie 28 Polaków i 90 Żydów<sup>5</sup>.

Z informacji podanej w materiałach przedstawicielstwa KPP przy KW MK wynika, że okręg lubelski w 1925 r. liczył 23 Polaków i 108 Żydów<sup>6</sup>. Z kolei według sprawozdań okręgu, w maju 1925 r. było 34 Polaków i 79 Żydów, a w czerwcu 55 Polaków i 108 Żydów<sup>7</sup>.

Kolejne dane pochodzą z 1928 r. z lipca i sierpnia. Według nich w organizacji okręgowej było 77 Polaków i 106 Żydów<sup>8</sup>. W 1929 r. skład narodowościowy uległ zmianie. Zwiększyła się liczba Polaków. Był to wynik dużego napływu ludności chłopskiej (pochodzenia polskiego) w szeregi KPP. Wieś ulegała w tym okresie procesowi radykalizacji.

Równocześnie w materiałach przedstawicielstwa KPP przy KW MK z 1929 r. znajdujemy charakterystyczną informację o składzie narodowościowym partii w miastach. Stwierdza się w niej: „[...] towarzysze żydowscy w miastach stanowią przeważnie powyżej 50% organizacji. Tłumaczy się to przede wszystkim przewagą w miastach komórek w drobnym przemyśle, gdzie zatrudnieni są przeważnie Żydzi. W mniejszych miastach to ustosunkowanie przedstawia się jeszcze gorzej. Są miasteczka, w których organizacja partyjna jest czysto żydowska”<sup>9</sup>. Taka sytuacja miała miejsce w okręgu lubelskim i siedleckim.

Z 1930 r. dysponujemy materiałami o składzie narodowościowym według liczby komórek partyjnych. Na ogólną liczbę 53 komórek w okręgu, w styczniu było 15 żydowskich<sup>10</sup>, a we wrześniu na 42 komórki — 10 żydowskich<sup>11</sup>. Stan ten utrzymał się w roku następnym. Materiały przedstawicielstwa KPP przy Kominternie z 1931 r. stwierdzają, że nastąpił wzrost liczby członków Polaków<sup>12</sup>.

W 1932 r. w różnych materiałach (okręgu, KC, przedstawicielstwa KPP przy KW MK) zmiany w składzie narodowościowym są widoczne w dalszym ciągu. Według sprawozdania KC KPP przesłanego do Kominternu, w marcu 1932 r. w okręgu lubelskim było 140 Polaków i 67 Żydów<sup>13</sup>. W okresie od 15 listopada do 15 grudnia organizacja lubelska

<sup>3</sup> *Kalendarz Policji Państwowej. Informator powszechny*, Warszawa 1922, s. 351—372; W. Śliwina, *Lubartów — Szkic monograficzny*, Lublin 1926, s. 11; B. Zimmer, *Miasto Chełm. Zarys*, Warszawa—Kraków 1974, s. 130.

<sup>4</sup> Centralne Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (CA KC PZPR), AM 871/1, k. 12.

<sup>5</sup> Tamże, 158/XII-6, t. 2, k. 4, 10.

<sup>6</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 5, k. 37.

<sup>7</sup> Tamże, 158/XII-6, t. 3, k. 3, 5.

<sup>8</sup> Tamże, k. 4.

<sup>9</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 9, k. 19.

<sup>10</sup> Tamże, 158/XII-6, t. 7, k. 2.

<sup>11</sup> Tamże, t. 6, k. 4.

<sup>12</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 13, k. 14.

<sup>13</sup> Tamże, t. 11, k. 30.

osiągnęła najwyższy stan liczbowy w okresie całej działalności — 1054 członków. Z danych z siedmiu dzielnic wynika, że znajdowało się w niej 128 Żydów<sup>14</sup>. W kilku organizacjach dzielnicowych bardzo gwałtownie wzrosła liczba członków pochodzenia chłopskiego: Krasnystaw — 200, Zamość — 210, Biłgoraj — 240 i 40 robotników rolnych, Opole — 250<sup>15</sup>. Był to wynik napływu do KPP członków zdelegalizowanej ZLCh „Samopomoc”.

Z roku 1933 dysponujemy materiałami partyjnymi i policyjnymi, oba zawierają liczby identyczne. Prawdopodobnie sprawozdanie okręgu zostało przejęte przez policję. Świadczy o tym również fakt, że w zespole MSW w AAN znajduje się sprawozdanie OK Lublin ze stanu organizacyjnego partii. Zgodnie ze źródłami partyjnymi, w okręgu od 27 stycznia do 28 lutego było 392 Polaków i 378 Żydów<sup>16</sup>. Te same liczby powtarzają się w źródłach policyjnych<sup>17</sup>.

W marcu, według źródeł policyjnych, miało być w okręgu 348 Polaków i 254 Żydów<sup>18</sup>. Ze źródeł partyjnych wynika, że w marcu w organizacji okręgowej było 30 Żydów, na przełomie kwietnia i maja 63, w czerwcu 74<sup>19</sup>. Należy dodać, że te dane nie dotyczą całego okręgu.

W 1934 r. w organizacji lubelskiej utrzymywała się przewaga członków partii pochodzenia polskiego. W sprawozdaniu partyjnym za okres od 15 lutego do 25 marca stwierdza się, że okręg liczył 958 Polaków i 193 Żydów<sup>20</sup>. Natomiast od maja do lipca — 1028 Polaków i 279 Żydów<sup>21</sup>. W maju 1935 r. sprawozdanie okręgowe wymienia 391 Polaków i 275 Żydów<sup>22</sup>.

We wrześniu 1936 r. została sporządzona ankieta, obrazująca stan partii w okręgu. Jedną z rubryk poświęcono narodowości członków partii. Wynika z niej, że w Lublinie organizacja składała się z Polaków i Żydów, w dzielnicy krasnostawskiej z Polaków, Ukraińców i Żydów, w dzielnicy zamojskiej z Polaków, Żydów i Ukraińców. Z dzielnic: Opole, Puławy, Piaski i Łęczna, brak jest danych<sup>23</sup>. Są to ostatnie informacje (dostępne autorowi), obrazujące skład narodowościowy KPP w okręgu lubelskim.

### Okręg siedlecki

Pierwsze dane, przedstawiające skład narodowościowy członków partii okręgu, pochodzą z 1923 r. Stwierdza się w nich, że okręg Siedlce—Łomża liczy 134 Polaków i 198 Żydów<sup>24</sup>. „Głos Komunistyczny” w ar-

<sup>14</sup> Tamże, t. 9, k. 6.

<sup>15</sup> Tamże, k. 3, 6.

<sup>16</sup> Tamże, 159/V/17, t. 3, k. 3.

<sup>17</sup> Tamże, KW PP w Lublinie, 281/VI-1, k. 29; Archiwum Akt Nowych, MSW, 258.

<sup>18</sup> CA KC PZPR, UWL, 270/I-1, k. 323; KW PP w Lublinie, 281/VII-1, t. 1, k. 32.

<sup>19</sup> Tamże, 158/XII-6, t. 10, k. 10; AM 933/2, k. 9, 13.

<sup>20</sup> Tamże, 158/XII-6, t. 11, k. 23; 151/VII-1, t. 17, k. 58.

<sup>21</sup> Tamże, t. 19, k. 17.

<sup>22</sup> Tamże, 158/XII-6, t. 13, k. 24.

<sup>23</sup> Tamże, k. 24.

<sup>24</sup> Tamże, AM 878/1, k. 12.

tykule *Siedlecka konferencja partyjna* informował, że „większość członków partii na tym terenie stanowi proletariat żydowski”<sup>25</sup>. Artykuł ukazał się w styczniu 1924 r. Można przypuszczać, że stwierdzenie to odnosi się do sytuacji z roku 1923. W czerwcu 1924 r. struktura narodowościowa okręgu Siedlce—Łomża, według danych kierownictwa okręgowego, przedstawiała się następująco: Polacy — 49, Żydzi — 215<sup>26</sup>. W listopadzie liczba Polaków zwiększyła się do 196, a Żydów zmniejszyła do 208<sup>27</sup>. W tym samym dokumencie podaje się, że w drugiej połowie 1924 r. okręg liczył 220 Polaków i 226 Żydów<sup>28</sup>. Dane te niewiele odbiegają od listopadowych. Największa liczba członków partii narodowości żydowskiej była w dzielnicach siedleckiej, łukowskiej, łomżyńskiej, sokołowsko-podlaskiej i siemiatyckiej. Było to zgodne z opinią zawartą w styczniowym numerze „Głosu Komunistycznego”.

W sierpniu 1925 r. decyzją KC KPP został powołany oddzielny okręg siedlecki. W sposób radykalny uległa zmianie struktura narodowościowa członków partii. W trzech dzielnicach: łukowskiej, siedleckiej i sokołowsko-podlaskiej było 28 Polaków i 206 Żydów<sup>29</sup>.

Za lata 1926—1928 nie dysponujemy odnośnymi materiałami, mamy jedynie fragmentaryczne źródło z października 1926 r. Zawiera ono informację z dzielnicy Biała Podlaska, że organizacje wiejskie skupiały 55 członków, z których większość stanowili Ukraińcy i Białorusini<sup>30</sup>. W ten sposób skład narodowościowy partii w okręgu rozszerzyć możemy o kolejne dwie grupy narodowe. W następnych latach o członkach partii — Ukraińcach i Białorusinach będziemy mieli dane bardzo jednostkowe. Należy przypuszczać, że grupy te zostały przejęte przez KPZU i KPZB, bądź nie wymieniano ich.

Kolejne informacje pochodzą z 1928 r. W sprawozdaniach zawierających informacje z października podaje się, że w okręgu było 101 Polaków i 125 Żydów. W grudniu stan przedstawiał się następująco: 128 Polaków i 132 Żydów<sup>31</sup>. W 1929 r. sprawozdania komitetu podawały, że w styczniu na 313 członków partii było 162 Żydów, a w lutym na 362 — 169 Żydów<sup>32</sup>.

W 1930r. „według sprawozdań okręgu, organizacja siedlecka w lipcu i sierpniu na 303 członków miała 85 robotników żydowskich<sup>33</sup>, a w grudniu na 198 — 65<sup>34</sup>. W innym sprawozdaniu podaje się, że w okręgu było 130 Polaków i 62 Żydów<sup>35</sup>. Nie mamy jednak w żadnym sprawozdaniu odnotowanych członków partii narodowości ukraińskiej, a tacy byli, chociażby w dzielnicy sterdyńskiej.

Zmiany w strukturze narodowościowej zaznaczyły się, podobnie jak w okręgu lubelskim, na początku lat trzydziestych. Wyraźnie wzrosła

<sup>25</sup> „Głos Komunistyczny” nr 11 (15 I), 1924.

<sup>26</sup> CA KC PZPR, 158/XII-17, t. 2, k. 8—9.

<sup>27</sup> Tamże.

<sup>28</sup> Tamże.

<sup>29</sup> Tamże, k. 6.

<sup>30</sup> Tamże, t. 1, k. 2.

<sup>31</sup> Tamże, t. 2, k. 2.

<sup>32</sup> Tamże, t. 3, k. 1, 3.

<sup>33</sup> Tamże, t. 4, k. 2.

<sup>34</sup> Tamże, t. 5, k. 1.

<sup>35</sup> Tamże, k. 9.

liczba członków partii Polaków, oraz ponownie pojawili się w materiałach członkowie partii — Ukraińcy.

Pogłębiiony obraz struktury narodowościowej okręgu podają materiały partyjne z 1931 r. Według jednego z nich, przedstawiającego stan okręgu w lutym, na 380 członków partii było 101 Żydów<sup>36</sup>, natomiast w czerwcu na 491 członków — 103 Żydów<sup>37</sup>. Sprawozdanie, obejmujące okres od maja do lipca, podawało, że organizacja okręgowa skupiała 215 Polaków, 134 Żydów i 106 Ukraińców<sup>38</sup>.

Sprawozdanie KC KPP z 1932 r., znajdujące się w zespole przedstawicielstwa partii przy KW MK, podawało, że w marcu w okręgu siedleckim było 322 Polaków i 100 Żydów, a we wrześniu odpowiednio 236 i 147<sup>39</sup>. Brak w nim danych co do liczby członków partii pochodzenia ukraińskiego.

Liczy, pokazujące strukturę narodowościową w 1933 r., pochodzą z lutego i maja. Dane są fragmentaryczne. Informują, że w dzielnicy Biała Podlaska „Polaków w mieście nie posiadamy”, w siedleckiej na 35 członków jest ich 18 i w międzyrzeckiej na 29 członków — 10<sup>40</sup>. W maju struktura narodowościowa okręgu siedleckiego przedstawiała się następująco: Polacy — 238, Żydzi — 135 i Ukraińcy — 135<sup>41</sup>. Należy jednak dodać, że suma członków partii według narodowości (508), nie zgadza się z podaną ogólną liczbą członków partii w okręgu, która w maju miała wynosić 574 osoby.

W sprawozdaniu KC KPP z 1935 r. za kwiecień—maj informowano, że na ponad 600 członków partii w okręgu było ponad 100 Żydów i 115 Ukraińców<sup>42</sup>. J. Kowalski z kolei podaje w swojej monografii, że w okręgu siedleckim w 1935 r. było 175 Ukraińców<sup>43</sup>.

Ostatnie informacje pochodzą z października 1936 r. Obejmują tylko pięć dzielnic (tab. 2)<sup>44</sup>. Sprawozdanie nie wymienia dokładnej liczby członków pochodzenia polskiego i ukraińskiego. Ci ostatni we wcześniejszych materiałach byli wymieniani w organizacjach dzielnicowych parczewskiej i sokołowskiej.

Tab. 2. Członkowie partii wg sprawozdania z 1936 r.

Dzielnica	Liczba członków	Żydzi
Parczew	124	3
Radzyń	84	46
Międzyrzecz	153	90
Łuków	46	20
Sokołów-Kosów	95	—
Razem	502	159

### Okręg KPZU — Chełm

Struktura narodowościowa okręgowej organizacji chełmskiej jest trudna do odtworzenia. Wynika to z braku materiałów źródłowych. Zachowane przekazy mają charakter szczątkowy. Pozwalają na odtworzenie obrazu bardzo fragmentarycznego.

W okręgu chełmskim najliczniejszą grupę narodowościową wśród członków partii stanowili Ukraińcy (tereny wiejskie), następnie Żydzi (miasta i osady) a na trzecim miejscu plasowali się członkowie narodowości polskiej. W 1924 r., bezpośrednio po utworzeniu okręgu, organizacje wiejskie były głównie ukraińsko-polskie, a miejska w Chełmie składała się z członków narodowości żydowskiej<sup>45</sup>. Według sprawozdania z jesieni 1929 r. organizacje miejskie w okręgu grupowały głównie rzemieślników pochodzenia żydowskiego, a organizacje wiejskiej Ukraińców i Polaków<sup>46</sup>.

W lutym 1930 r. w Hrubieszowie istniały trzy komórki KPZU, w których działało 11 Żydów<sup>47</sup>. Starosta włodawski, przedstawiając stan ruchu komunistycznego w powiecie w 1931 r., określił, że „komuna [...] opiera się na elemencie żydowskim w miastach i ukraińskim zorganizowanym w Sel-Rob Jedność na wsi i częściowo polskim — wpływy byłej „Samopomocy”<sup>48</sup>.

Pewien obraz struktury narodowościowej okręgu chełmskiego KPZU zawierają dane przedstawiające skład personalny kierownictwa okręgu i komitetów rejonowych. Spis został sporządzony przez organa Policji Państwowej pod koniec 1931 r. Należy jednak dodać, że nie obejmował wszystkich KR. W grupie kierowniczej, liczącej 58 osób, znajdowało się 46 Ukraińców i Polaków oraz 12 Żydów<sup>49</sup>.

Partia komunistyczna w Polsce miała charakter wielonarodowy. Liczba członków pochodzących z mniejszości narodowych przeważała nad członkami pochodzenia polskiego. Zwłaszcza było to widoczne we władzach partyjnych, w których dominowali działacze pochodzenia żydowskiego<sup>50</sup>.

<sup>36</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 11, k. 1.

<sup>37</sup> Tamże, 158/XII-17, t. 5, k. 9.

<sup>38</sup> Tamże, k. 12.

<sup>39</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 11, k. 30.

<sup>40</sup> Tamże, 158/X-6, t. 8, k. 10.

<sup>41</sup> Tamże, 158/XII-17, t. 1, k. 4.

<sup>42</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 19, k. 10.

<sup>43</sup> J. Kowalski, *KPP 1935—1938*, Warszawa 1975, s. ?

<sup>44</sup> CA KC PZPR, 158/XII-6, t. 13, k. 32.

<sup>45</sup> Tamże, 158.

<sup>46</sup> Tamże, 151/VII-1, t. 9, k. 26.

<sup>47</sup> APL, UWL WSP, 368, k. 29.

<sup>48</sup> Tamże, UWL, 455, k. 3.

<sup>49</sup> Tamże, 399, k. 31—37.

<sup>50</sup> H. Ci me k, *Poglądy KPP na kwestię narodową. Sprawa rozwiązania partii, w: Tragedia KPP*, Warszawa 1989, s. 83—84.